

Данило Рига



ДО ПИТАННЯ ПРО ІСТОРИОГРАФІЮ ДОСЛІДЖЕНЬ З ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ КЛАСИЧНОЇ ЧОЛОВІЧОЇ ГІМНАЗІЇ У ХІХ-ХХ СТОЛІТТІ

У статті мова йде про питання історіографії досліджень з історії Чернігівської класичної чоловічої гімназії у ХІХ-ХХ столітті.

Ключові слова: *Чернігівська класична чоловіча гімназія, навчально-виховний процес, дослідження навчального закладу.*

Чернігівська класична чоловіча гімназія серед навчальних закладів ХІХ – початку ХХ століття займала одне з чільних місць у системі освітнього процесу на Чернігівщині. У цій статті мова піде про розкриття важливих питань, які ще й досі не висвітлені на належному рівні. Особливо це стосується вивчення історіографії досліджень з історії діяльності Чернігівської класичної чоловічої гімназії у ХІХ-ХХ столітті.

Створення цього закладу саме в Чернігові не було випадковим. Адже місто в цей час стало центром новоствореної Чернігівської губернії, яка була однією з найбільших на терені Російської імперії.

Потрібно зауважити, що у ті роки система середньої освіти теж потрапила під модернізацію. При новому царю Олександрі І головні народні училища були перетворені на гімназії.

У 1802 році в Російській імперії створюється Міністерство народної освіти. За розробленою ним у 1803 році програмою було встановлено чотири типи навчальних закладів: а) училища парафіяльні; б) повітові; в) губернські чи гімназії; г) університети. Гімназична освіта того часу відповідала умовам середньої освіти сучасності.

У 1804 році на Валу була збудована нова споруда у стилі російського класицизму за типовим проектом петербуржця Андріяна Дмитровича Захарова [13]. Видатний зодчий у 1803 році створив дев'ять типових проектів для губернських міст. Серед них, до речі, був і проект будинку цивільного губернатора у Чернігові. План побудови майбутньої споруди затвердив сам цар Олександр І. Саме у ній розміщувався навчальний заклад.

Упродовж усього ХІХ століття класична чоловіча гімназія в Чернігові являла собою ґрунтовну навчальну установу середнього рівня. За свою діяльність упродовж двох століть навчальний заклад виховував талановитих особистостей.

Історія розвитку гімназійної освіти Чернігівщини описана в різних наукових працях. Проте цілісна історія діяльності Чернігівської класичної чоловічої гімназії ще належно не висвітлена в історіографії.

Метою статті є аналіз наукових джерел, які стосуються безпосередньо розвитку гімназійної освіти обраного історичного періоду (ХІХ – поч. ХХ ст.) для того, щоб визначити стан дослідження проблеми та малодосліджених питань.

Історією становлення та розвитку гімназійної освіти і Чернігівської класичної чоловічої гімназії, зокрема, цікавилися вітчизняні дослідники в різні історичні пері-

© Рига Данило В'ячеславович – молодший науковий співробітник Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній».

оди. Вивчаючи дану тему, було виявлено різні ступені її наукової розробленості: як зарубіжними, так і вітчизняними дослідниками минулого.

Наукові джерела, які безпосередньо стосуються проблеми розвитку гімназійної освіти на території Чернігівщині (XIX – поч. XX ст.), доцільно було б розділити на декілька важливих періодів.

Обравши для означеної класифікації хронологічний критерій, наукову літературу, яка стосується досліджуваної теми, ми умовно поділили на чотири важливі історичні періоди:

- 1. дослідження довоєнного часу (до 1914 р.);**
- 2. дослідження міжвоєнного часу (1918-1939 рр.);**
- 3. дослідження післявоєнного часу (1945-1990 рр.);**
- 4. дослідження пострадянського часу (з 1991 р.).**

Перший історіографічний період становлення та розвитку Чернігівської класичної чоловічої гімназії пов'язаний з політикою Російської імперії в галузі освіти. Відкриття першої гімназії у м. Чернігів у 1805 р. стало визначною подією для гімназійної освіти Чернігівщини, стало поштовхом до її розвитку.

До першої групи віднесемо наукові праці, які були видані в цей період. Йдеться про монографії, брошури, статті в періодичній пресі, авторами яких були вчителі середніх навчальних закладів, а також громадські діячі, представники органів управління в галузі освіти. У своїх студіях автори переважно аналізували досягнення в навчальному процесі гімназій Чернігівщини.

Цінними першоджерелами для вивчення становлення гімназійної освіти в регіоні впродовж 1800-1850 рр. є праці дослідників XIX століття (О. Андріяшева, М. Домонтовича, М. Сухомлинова).

З цієї групи дослідників важливо відзначити М. Сухомлинова, який у своїй праці «Училища і народна освіта в Чернігівській губернії» (М. Сухомлинов, 1864) подав статистичні дані про середні навчальні заклади у першій половині XIX століття Чернігівської губернії та зробив характеристику навчально – виховного процесу в них [16], він звернув свою увагу на історію розвитку середньої освіти в Чернігівському регіоні.

Дана праця свідчить про особливості формування змісту класичної гімназійної освіти, а також у ній ідеться про створення і розвиток першої гімназії на території Чернігівського краю. Аналіз праці свідчить про те, що автор вважає значним досягненням у розвитку середньої освіти 1805 рік – відкриття першої Чернігівської п'ятикласної гімназії.

У XIX ст. побачила світ праця О. Андріяшева, колишнього викладача Чернігівської гімназії, у статті «Матеріали для історії навчальних закладів Чернігівської дирекції, з 1783-1832 рр» він обґрунтував періодизацію розвитку освіти у регіоні, висвітлив функціонування перших гімназій губернії, організацію навчально-виховного процесу в них, що стосувались саме освітнього простору Чернігівщини [8].

Іншою важливою науковою працею є збірник М. Домонтовича «Матеріали для географії і статистики Росії, зібрані офіцерами генерального штабу. Чернігівська губернія» (М. Домонтович, 1865), у ньому було розкрито особливості функціонування Чернігівської та Новгород-Сіверської гімназій, проаналізовано стан освіти в Чернігівському краї, зокрема, гімназійної, і зосереджено увагу на питаннях управління, стану навчального процесу та ін., а також на характеристиці кадрового забезпечення гімназій [7].

Дослідник М. Тутомлін у книзі «Століття Чернігівської гімназії 1805-1905: коротка історична записка» (1906) дослідив історію становлення й розвитку чоловічої гімназії за 100 років своєї діяльності [18].

Наступний **міжвоєнний період (1918-1939 рр.)** характеризується надзвичайно малою кількістю наукових праць з досліджуваної нами проблеми. Це пояснюється, на нашу думку, тим, що проводилась відповідна радянська державна політика, яка «викреслювала» всі «пережитки» минулого, в тому числі й в освіті [21].

Дослідження післявоєнного часу (1945-1990 рр.), характеризується характерним дослідженням процесу розвитку освіти в цілому; дослідники в своїх працях дають

характеристику всім закладам освіти Чернігівщини (гімназіям, ліцеям, реальним школам та ін.) та аналізують зміст навчального процесу. Однак в їхніх наукових роботах не було досліджено взаємозв'язок гімназії з іншими ланками освіти, не виявлено також і наступності між цими ланками.

Отже, наукові розвідки перших трьох періодів послугували для сучасних дослідників надзвичайно важливим матеріалом в їхніх подальших наукових дослідженнях. Наведені вище студії носили переважно описово-інформаційний характер щодо тих змін, які мали місце у системі гімназійної освіти.

Останній період (**пострадянський**) характеризується появою наукових статей, посібників та дисертацій про функціонування гімназій у Чернігівському регіоні. Вони містять інформаційний матеріал з проблем розвитку освіти в регіоні. Період представлений у роботах сучасних дослідників: М. Ярмаченка [10], І. Лисенко [6], О. Самойленко [12], С. Воїнова [4], В. Руденка [11], В. Терлецького [17].

Сучасні науковці прагнуть об'єктивніше оцінити здобутки у сфері гімназійної освіти на Чернігівщині в означений історичний час.

В їхніх історичних та історико-педагогічних працях охарактеризовано безпосередньо розвиток гімназійної освіти Чернігівщини. Вони досліджували особливості становлення вітчизняної середньої ланки освіти у різні історичні періоди. Потрібно зауважити, що, незважаючи на велику наукову значимість цих досліджень стосовно розвитку гімназій на території Чернігівщини, ці роботи не мають системного історико-педагогічного характеру.

Таким чином, можемо дійти висновку про те, що історіографію гімназійної освіти на Чернігівщині можна охарактеризувати двоюко: з одного боку, існує велика кількість наукових праць, де тією чи іншою мірою глибини проаналізовано основні організаційно-змістові характеристики діяльності Чернігівської класичної чоловічої гімназії в досліджуваній нами період; а з іншого боку, переважна більшість авторів зверталась до аналізу розвитку гімназійної освіти на Чернігівщині – з суто історичної, а не історико-педагогічної сторони, що ускладнює процес вивчення педагогічного досвіду цього навчального закладу в XIX – поч. XX ст.

Проблема становлення та розвитку гімназійної освіти на Чернігівщині і досі залишається предметом дослідження відомих істориків – педагогів сучасності.

Незважаючи на велику кількість наукових праць, наступні питання залишились відкритими: принцип наступності між ланками освіти у досліджуваній період, особливості керівництва освітою на Чернігівщині, освітня діяльність видатних педагогів Сіверського краю.

Аналіз наукових праць за даною тематикою дає всі підстави стверджувати, що на даний час немає таких наукових досліджень, де було б системно і повною мірою проаналізовано історіографію питання становлення та розвитку Чернігівської класичної чоловічої Олександрівської гімназії, зокрема, в цей історичний період.

Проаналізувавши історіографічні джерела, які стосуються проблеми становлення та розвитку гімназійної освіти Чернігівщини в XIX – поч. XX ст., ми дійшли висновку, що за досить значний період вивчення стану гімназійної освіти на Чернігівщині, було зібрано велику кількість наукових праць, які дозволяють нам зрозуміти лише деякі аспекти цієї проблеми.

Грунтовного вивчення, на нашу думку, потребують наступні питання: розкриття передумов та етапів становлення повноцінної гімназійної освіти на території Чернігівщини, яка в той час перебувала під владою Російської імперії; особливості діяльності педагогічних кадрів у гімназіях; виокремлення перспектив творчого використання набутого досвіду в сучасній гімназійній освіті.

В одній статті ми не змогли розкрити всі аспекти досліджуваної нами теми, тому питання становлення та розвитку гімназійної освіти на Чернігівщині XIX – поч. XX ст. потребує подальшого більш ґрунтовного вивчення.

Проте для проведення об'єктивного дослідження, крім опублікованих наукових праць, нам також потрібно залучити численні архівні матеріали про розвиток гімназій на території Чернігівщини.

Їхній аналіз надасть широкі можливості для більш ретельного та детального розкриття маловідомих або, можливо, й дискусійних сторінок історії гімназійної освіти. Перспектива подальших досліджень вбачається у визначенні специфіки процесу навчання в гімназіях Чернігівщини XIX – поч. XX ст.

1. Воїнов С. Михайло Марков. Матеріали до історії учбових закладів Чернігівської дирекції. 1804-1805 навчальний рік / С. Воїнов // Сіверянський літопис – 1999. – № 4. – С. 76-99.
2. Годичный торжественный акт лицея князя Безбородко и Нежинской гимназии, бывший 4-го сентября 1860 г. – К.: В унив. тип., 1860. – 30 с.
3. Держархів Чернігівської області, ф. 127, оп. 10, спр. 8, арк.1.
4. Держархів Чернігівської області, ф. 127, оп. 16, спр. 39, арк.1-2.
5. Держархів Чернігівської області, ф. 127, оп. 16, спр. 131, арк.1.
6. Лисенко І. Розвиток шкільної освіти та педагогічної думки на Чернігівщині (XIX – початок XX століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01. «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / І. Лисенко. – Івано-Франківськ, 2009. – 20 с.
7. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Черниговская губерния: [составил Генерального штаба подполковник М. Домонтович, действительный член императорского русского географического общества]. – СПб., 1865. – 686 с.
8. Материалы для истории учебных заведений Черниговской дирекции, с. 1783 – 1832 г. (Продолжение). // Циркуляр по управлению Киевским учебным округом. – 1865. – № 8. – С.387-402.
9. Очерк города Чернигова и его области в древнее и новое время. – Киев: в унив. тип., 1846. – 49 с.
10. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.): нариси / [Редколегія: М. Ярмаченко (відп. редактор), Н. Калениченко (заст. відп. редактора), С. Гончаренко та ін.]. – К.: Рад. шк., 1991. – 381 с.
11. Руденок В. Чернігів – подорож на 100 років назад / В. Руденок. – Чернігів: Центр гуманістичних технологій АХАЛАР, 2009. – 81 с.
12. Самойленко О. Розвиток гімназійної освіти на Чернігівщині (XIX – початок XX століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. пед. наук: спец. 13.00.01. «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. Самойленко. – Чернігів, 2011. – 20 с.
13. Сапон В. Вулиці старого Чернігова. / В. Сапон. – Чернігів, 2007. – С.18.
14. Спиридонов Ф. Гіркий запах лози: із історії Чернігівської чоловічої гімназії та методів виховання / Ф. Спиридонов // Чернігівські відомості. – 1997. – 10 жовтня. – С.4.
15. Столетие Черниговской гимназии. 1805-1905: краткая историческая записка / М. Тутомлин. – Чернигов: Тип. Губернского правления, 1906. – 516 с.
16. Сухомлинов М. Училища и народное образование в Черниговской губернии / М. Сухомлинов // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1864. – № 8. – С.1-94.
17. Терлецький В. Сіверянське коло К. Ушинського / В. Терлецький. – Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – 114 с.
18. Тутомлин М. Столетие Черниговской гимназии. 1805-1905: краткая историческая записка / М. Тутомлин. – Чернигов: Тип. Губернского правления, 1906. – С.420-421.
19. Устав гимназий и училищ уездных и приходских, состоящих в ведомстве университетов: Санкт-Петербургского, Московского, Казанского и Харьковского // Записки, издаваемые от Департамента народного просвещения. – СПб: В типографии Департамента народного просвещения, 1829. – Кн.3. – С.189-245.
20. Ушинский К. Спогади про навчання у Новгород-Сіверській гімназії / К. Ушинський // Ушинський К. Твори у 6 т. – К.: Рад. школа, 1955. – Т.6. – 1955. – С.555.

21. Чи не помилка? // Червоний стяг, 1924. – 3 червня. – С.4.
22. Шпилевский Е. Как учились наши прадеды / Е. Шпилевский. // Черниговский полдень. – 1995. – 16 ноября. – С.4.

Рига Д. В.

К вопросу об историографии исследований по истории деятельности Черниговской классической мужской гимназии в XIX-XX веке

В статье идет речь о исследованиях историографических вопросов по истории создания и деятельности Черниговской классической мужской гимназии в XIX-XX веке.

Ключевые слова: Черниговская классическая мужская гимназия, учебно-воспитательный процесс, исследования учебного заведения.

Riga D. V.

On the issue of the historiography of research on the history of the Chernihiv classical male gymnasium in the XIX-XX centuries

Chernihiv classical male gymnasium among the educational institutions of the XIX – early XX century, occupied one of the leading places in the educational process in Chernihiv region. This article will address the disclosure of important issues that are still not adequately covered. This is especially true of the disclosure of an important issue of the historiography of studies on the history of the Chernihiv Classical Male Gymnasium in the XIX-XX centuries.

Given this perspective, it is expedient to consider the historical heritage of gymnasium education of Chernihiv Region, which led to the choice of the topic of the article: «On the question of the historiography of research, on the history of the Chernihiv classical male gymnasium in the XIX-XX century», which is actually devoted to the analysis of the problem of development and formation gymnasium education in Chernigov region XIX – beginning. XX century, in general, the history of the Chernihiv classical male gymnasium, in particular.

The history of the formation and development of gymnasium education and the Chernihiv classical male gymnasium, in particular – were interested in domestic researchers in different historical periods. By studying this topic, various degrees of its scientific elaboration were discovered: both by foreign and domestic researchers of the past.

The historiography of gymnasium education in Chernihiv can be described in two ways: on the one hand, there is a large number of scientific works, where the main organizational and content characteristics of the activity of the Chernihiv classical male gymnasium are analyzed to a depth of depth in the period under study; On the other hand, the overwhelming majority of the authors turned to the analysis of the development of gymnasium education in Chernihiv region – from a purely historical, rather than a historical and pedagogical side, which complicates the process of studying the pedagogical experience of this educational establishment in the nineteenth century. Twentieth century

The problem of formation and development of gymnasium education in Chernihiv region is still the subject of research by famous historians – teachers of the present.

Despite the large number of scientific works, the following issues remained open: the principle of continuity between the levels of education in the period under study, the peculiarities of leadership in education in Chernihiv, and the educational activities of outstanding educators in the Seversk region.

The analysis of scientific works on the given subject gives all grounds to assert that at present there is no such scientific research, where the historiography of the formation and development of the Chernihiv classical male Alexander's gymnasium, in particular, in this historical period, would be systematically and fully analyzed.

Studying the state of gymnasium education in Chernihiv region, we collected a large number of scientific works that allow us to understand only some aspects of this problem.

Keywords: Chernihiv classical gymnasium, educational process, research institution.